

Alpìn, Alpìn, Alpìn

Azpe alle di djar, haür o, vor da 92ste bötta, barta vennen statt di adunàta von alpin, pròprio in centenario von sbartzan vedarn. Ditza djar bartze gian von vraita 10 von madjo fin atn sunta 12 von madjo un bart soìn a Milàn, ummana von groazarstn statt in Beleschlànt. Azpe hërta di alpin von gántz Beleschlànt bartnse vennen alle pittnàndar zo pasàra drai tang in kompanja, z'èzza un zo trinkha. Allz bart rivan an sunta benn mearar baz zentausankh alpin bartn sfilàrn durch pa statt. Disa sfilàta duràrt in gántz tage un mangda nemmen toal lai di alpin boda soìn in di ANA (Associazione Nazionale Alpini). Pittnàndar pinn alpin pasàrnda o bände zo macha musik un zo singa. Àndre laüt boda mang sfilàrn soinz dar pürgermaister vo dar statt un dar presidènt vo dar provintz boda khint vür disa manifestazióng. Di àndarn laüt boda bölln zuarschaung lengse atti saitin von bege. Vert di adunàta iz gest ka Tria, un azpe

bar bizzan alle, di statt iz khent blokàrt un di aute hãm nemèar gimak pasàrn. 'Z soinda però khent organizàrt vil koriarn boda soìn partirt von lentar gántz uminùm in Trentino (Lusèrn o) un soìn girift fin ka Tria un bidrùm. Di laüt khent vo vort soìn gest mearar baz 300.000 un, ànka azta apparùm maz hatt provàrt zo sabotàra allz, iz gánt allz gerècht. 'Z iz o gest hundart djar sidar azzese iz gest girift daz earst bëltkriage, quindi iz gest no mearar bichte lazzan segn ke ma mocht lem in patze un ke "dar pail von kriage iz khent bogràbet". Vor haür soinda previste, azpe alle djar, an vraita un an sàntzta il lancio von parakadutistn un an sunta di paràta fin zo riva atn Dom vo Milàn. I gidenkmar ke, balde hãn gihatt zen djar, 'z djar 2012, di adunàta von alpin iz khent gimacht ka Poatzan, moi statt. 'Z soinda zuarkhent laüt von gántz Beleschlànt pitt tende, camper un roulotte. Di beng soi hërta gest voll pitt laüt un ma hatt addiritura gimacht fadige zo pasàra. I

gidenkmar di parakadutistn boda soìn atterràrt drin in stadio vo fuzball. Allz ditza vor a khlumma khinn iz veramente impressionànte un secondo miar steatzen in sint vor daz gántz lem. Vor Lusèrn o di alpin soìn hërta gest bichte, umbróm sa hãm gikhempft durànte in kriage pròprio untar dar nas von laüt. Da soìn asó bichte ke disan summar (von 29 von prachant fin aftn 1 von herbestmànat) barta soìn an auzlegum in di pinakotèka (piazza C. Battisti/Pill, 10) boda redet von alpin durànte in earst bëltkriage. Khent in vil! An gruaz, Samuel Pedrazza

Istituto Cimbro
Kulturinstitut Lusèrn
Tel. 0464-78.96.45
info@kil.lusern.it
www.istitutocimbro.it

Internèt in ünsar lem

In ta' vo haüt, hërta mearar laüt, daz meararste djungen, nützan internèt un àndre applicazioni boda funtzionàrn pròprio pitt imen. Zo bizzasan mearar habar gesüacht an grafico, boda zoaget bele 'z soinz di app mearar genützt durànte in tage. Disar grafico iz khent gemacht in Detzèmbre 2018 un di laüt boda hãm rispündart hãm gehatt zbisnen di 18 un di 64 djar un in allz soinsa gest 1.037. In earst platz vennbar WhatsApp, boda iz sichar genützt daz meararste von alln, djunge un alte o, boden nützan almèno a bötta atn tage. Pitt disarn app makma schikhan messaggi, foto un àrtiavan ena z'zala nicht, ma solo habante di connessione von internèt. Lai untar khinta Facebook, genützt zo macha foto un zoagase in àndarn un zo schraiba a par vert eppaz boda khint in sint.

Dopo khemmenda YouTube un Instagram, dar earst genützt àzosauga video un dar lest iz eppaz azpe Facebook, solo genützt mearar von djungen. 'Z khemmenda subito dòpo Snapchat, Twitter un Pinterest, genützt vil mindar von àndarn.

Bar hãm vorstànt ke di laüt nützan daz meararste WhatsApp un Facebook, ditza o umbróm di laüt boda hãm rispündart soinz groaze un di app boda soìn gerift untar dar classifica, soìn gekhent lai von djungen.

Alle bizzan ke pitt internèt makma tün vil un schümmaz o un vil laüt magatn njànka pensàrn zo leba in a bëlt ena.

Eppaz schümmaz iz ke 'z izta an app quàse vor allz. Da sèll zo hõara un zo halta in kontàkht pitt parèntn boda lem vort bait, seng soine foto un schikhan di ünsarn.

Da sèll zo rüavase à un nèt lai hõarn di votze, ma seng in schnabl o. Ma mak machan gruppe, boda schraim mearare laüt, zoa zo macha domànde odar lai zo reda un pasàrn a pizzle zait pittnàndar.

'Z iz bar però ke, nützante internèt, mangda vürkhemmen sachandarn boda soìn perikolósat o.

'Z iz no vürkhent ke djunge boda hãm gemunt schraim pitt laüt boda soìn gest alt azpe se, hãmen gevuntet attavorà a mentsch vil eltar, odar magari boda hatt khött zo soina a baibe un an lestn iz gest a mán. 'Z mak parirn nèt bar, ma vil laüt zoangse in internèt pitt foto boda nèt soìn un schraim pitt djungen laüt, bodase fidàrn kartza vil.

An àndarz sachan boda nèt iz guat, iz ke di laüt nützan hërta mearar internèt un gian nemèar auz zo spila in di bisan un inn pa beldar azpe in ar bötta, umbróm da vorliarn in tage nã in telefoni odar in kompüter, vorgèzzante di tshelln un allz 'z lem auzzalt.

Hunt un bölf: biavl straitnsa un khànen vorzàing?

Il lupo conosce l'arte della riconciliazione dopo una lite, i cani l'hanno dimenticata. Uno studio condotto dagli etologi del Wolf Science Center del Messerli Research Institute dell'Università di Vienna e pubblicato dalla Royal Society Open Science ha evidenziato come i lupi siano in grado di appianare i contrasti molto più velocemente dei "cugini" cani.

Vil vert gloabar ke soìn guat zo vorzàiga bahème billz muanen soìn debl ma vor di vichar boda lem in an khnopf khànenz tün un arbatn pittnàndar iz gántz bichte zo übarleba. Di schientziètt vodar Università vo Vien hãm durchgevärt an arbat z'sega bia di hunt straitn fra se un bia 'z tünanz di bölf.

'Z soinda khennnt gemacht viar knöpf bölf ('z soinz gest bölf boda hãm sa nemèar gimak lem alümma un bill) un viar khnopf hunt, gilekk panàndar vo mearare kanili. Saiz alle di bölf azpe alle di hunt hãm nia gihatt gilebet pittnàndar un soine nia gest bokhennt. Vor ditza hattmen lai impitet ke sa hettatn gestritet z'sega berda hettat geschafft aniaglan khnopf.

Schaugante gerècht bia sa stian pittnàndar izta auzkhennt ke di bölf hãm gestritet mearar un destrat baz di hunt ma asó bahème azpe sa hãm gihatt zagàttart, soinsa gest guat bidar zuaromachaz. Sa hãm gehatt menl schiar zen minüttn vortzolegaz un bidar z'spila pittnàndar dòpo inan strait un dar sèll bodaz hatt zuargemacht iantrar iz gest dar sèll boda hatt gihatt vorlòrt.

Di hunt, anvétze, hãm gesprüdàrt vil mindar zorn ma, balsaz hãm getànt soinsa gest znichtar un, verte azta iz gest 'z

gestràita, hãmsase nèt vorzigtè dèstar ma sa soìn gánt aniaglaz nã soine beng, baichantese.

Un no, di bölf hãm o gevèzzt pezzar pittnàndar, dar bolf alpha hatt zuargirüarf z'èzza di àndarn bölf o, eppaz boda di hunt hãm nèt gitànt.

Umbróm soinz pròprio di hunt boda nèt soìn guat zo vorzàiga? Zo übarleba dar bolf mocht lem in an khnopf boda mocht soìn gipuntet un arbatn pittnàndar zo magase schützan, vor ditza makkar nèt maüzan, dar hattz geschiribet in DNA, azzar bill lem mochtar vorgèzzan bahème. Dar hunt anvétzè nèt; tausankhar djar lem pinn mán hãsen gimacht vorliarn. Furse, an lestn, beraz pezzar soìn a migele mearar azpe di bölf, boda vortleng lai allz bahème.

V.v.K.

Birthaüsar, staigela un musèi aft Tripadvisor

Aft internèt di turistn schraim von ünsar lànt o

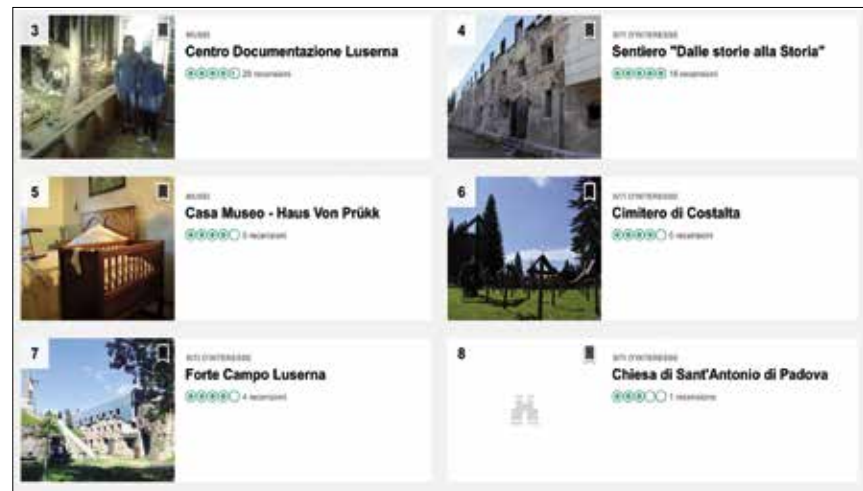
Non solo ristoranti, bar e hotel, ma anche attrazioni, musei e sentieri vengono recensiti quotidianamente da milioni di utenti su Tripadvisor, il noto portale per i viaggiatori. Luserna

si piazza bene nelle classifiche del sito, tra cui spiccano il Sentiero dell'Immaginario, quello Dalle storie alla storia - promosso a pieni voti - ed il Centro Documentazione.

Tripadvisor iz a portàl gibortet vor mearar baz zen djar, zo helva ber 'z detzidarta zo giana in fèrie zo zornira a birthaus, lesante baztada hatt gischiribet ber 'z izta sa gest sèmm. "Di khãmmar iz tunkhl un àna vèstar" odar, "di lailechar soìn nèt gest sauber" odar no: "geat sèmm z'èzza umbróm sa khochan girècht"; alle dise soinz sachandar bo ma mage lessan aft dise saitin süachante a statt un an hotel. Vo bintsche zait però, affon lestéssege portàl, makma ànka lazzan gischiribet eppaz aft alle di sèll sachandar bo ma mage tün in an platz: di monumèntn bo ma mage seng, di pestn botèng zo khoava eppaz z'èzza, di spilplètz vor di khindar. Asó, vor Lusèrn o, di laüt hãm àgihèft zo schraiba von staigela, von Fòrte, von Musèum von Dokumentatzionszentrum, ma vo dar kirch un von vraithof o. Pitt sinamài 59 retschentzióngen, dar Fòrte un 'z staigela Nã in tritt von Sambinèlo soìn di zboa sachandar gehaltet liabar von turistn. Alle di sèllnen bo da schraim soìn

dakòrdo ke dar Fòrte mocht khemmen gisek almèno a bötta, lai zo vorstiana bazta hãm durchgimochtmachan di soldàn. Apparùm maz konfundàrt in Belvedere pinn Fòrte affon Kàmp, apparùm maz àndarst khütt ke daz naüge tach iz schaüla, àna zo vorstiana ke 'z iz khennnt gimacht zo azta dar snea un dar reng nèt abedjukhan daz bintsche bodada no iz. Vor 'z staigela von Sambinèlo ploaz laüt pitt khindar khön ke vor se iz gest an schümmandar tage

gian nã disan begele in balt. Daz sèll bo sa hãm gihatt liabar iz gest da schümma un grümma natür allz uminùm. Vor apparùm maz, però, di tabèln soìn nèt gest ginümma un iz gánt zovorlür. Vor àndre 'z staigela iz gest kartza dèstar, un àndre staigela in Fiemme Tal soìn pezzar. Ploaz guate vote vor in musèum von Dokumentatzionszentrum. Di laüt khön ke 'z iz a khlummandar musèum, ma pitt ploaz sachandar àzoschauga. Daz sèll bo da givallt daz meararste vo alln

soinz di sale pinn dioràme von vichar. 'Z geat girèch pittn staigela *Dalle Storie alla Storia* o, bo da hatt 16 retschentzióngen alle guat, un asó pinn Haus von Prück. Nèt asó girècht, anvétze, pittar kirch bo da spèrrt di klassifika. An uantzega

retschentzióng vo 3 stèrn aft 5, khütt ke auzant, asó bia innbene, di maurn soìn baiz un ke 'z parirt a kirch von protestènt. Aniaglaz hatt gearn soìn kampanil, ja. Ma gease zo vorstiana du di laüt. AvT

Centro Documentazione
LUSERNA **L** **LUSÈRN**
30.3 - 3.11.2019
TUTTI I GIORNI MOSTRE 2019 e ALTRE SALE
www.lusern.it